

Gerhard Pfeisinger

Meje revolucije

Revolucija leta 1848 na Štajerskem, Slovenci in Dunajska oktobrska revolucija¹

Hermann Meynert v svoji knjigi o dogodkih leta 1848 glede revolucije v Gradcu piše, da je bilo v tem mestu že zelo zgodaj prisotno »močno vrenje,« »saj je v Bratislavi madžarski agent Blackwell, ki je tako napeto prisluškoval vsakemu dihu porajajoče se avstrijske revolucije, sam priznal, da je pričakoval, da bo prvi ogenj izbruhnil prav v Gradcu.« In dalje: »Vendar pa je bilo mesto obsojeno, da predstavlja le kopijo Dunaja, ki ga je Gradec, brez zahteve po izviranosti, v svojih marčnih dneh s skoraj bojzljivo zvestobo posnemal.«²

Ta sodba že zgolj zaradi nadvse grobega posploševanja ne vzdrži podrobnejše analize dogodkov. V neki pripombi ima Meynert vendarle prav: v Gradcu je v zadnjih mesecih pred revolucijo zaradi splošnega poslabšanja življenjskih pogojev, še posebej pa zaradi težkega davčnega bremena dejansko prišlo do večkratnih izrazov nezadovoljstva, ki si jih je sodobnik lahko razlagal s specifično »težnjo po upornosti.«³ Bilo bi pa popolnoma zgrešeno, če bi to tolmačili kot neke vrste »avantgardno funkcijo« lokalno omejenih dogodkov. Dunaj je bil kot središče politične moči odločilenega pomena za uspeh Marčne revolucije in je seveda to vlogo ohranil tudi pri nadaljnjem razvoju revolucije v Avstriji.

Vendar bi bilo tudi zgrešeno, če bi iz »enakih življenjskih pogojev« v glavnih mestih provinc in na Dunaju enostavno govorili o »odsevu Dunajske revolucije« v provinci, kot se to pogosto dogaja v starejši literaturi. Seveda so mnogi elementi revolucije v Gradcu analogni dogodkom na Dunaju. To pa še zdaleč ne pomeni, da gibanje v Gradcu ni premoglo tudi velike mere samostojnosti. Klasične zahteve po osnovnih državljanskih pravicah in svoboščinah so bile izražene tudi v Gradcu in to ne zato, ker so bile na Dunaju ravno na dnevnem redu. V peticiji graških občinskih predstavnikov z dne 15. marca piše, da do te peticije ni prišlo zaradi »nesreče in prošenj« someščanov in »tudi ne zaradi puhle sle po posnemanju tega, kar se dogaja drugje, ... temveč zato, da ne bi naš molk v tem trenutku dajal zmotnega vtisa, češ da ne podpiramo teh želja in potreb, ali da jih nikdar nismo podpirali.«⁴

Poleg tega je nemuden odziv provinc na Dunajsko revolucijo zagotavljal uspeh revolucije v celotni Monarhiji. Omejevanje na glavno mesto bi verjetno imelo usodne posledice na potek revolucije.

Po nemirih v prvih dneh Marčne revolucije, ki so jih zaznamovali predvsem napadi na jezuite in težave pri tolmačenju »splošne ljudske oboroženosti,« je sledil prehod na organizirane prostovoljne študentske korpuse (kasneje Akademska legija) in narodno gardo. Na čelo akademskega korpusa so bile imenovane znane osebnosti duhovnega življenja; vrhovno poveljstvo nad narodno gardo so prevzeli upokojeni vojaški oficirji, kakor generalmajor Vinzez von Pürker, ki je v oktobrskih dogodkih odigral pomembno vlogo. Postopoma so bile narodne garde vzpostavljene v 67 štajerskih mestih in trgih.

¹ Pričujoči prispevek temelji na predavanju leta 1992 na simpoziju »Revolucija leta 1848 v obmejnem prostoru« v kraju Stadtschlaining.

² Hermann Meynert: *Geschichte der Ereignisse in der österreichischen Monarchie während der Jahre 1848 und 1849 in ihren Ursachen und Folgen*, Wien 1853, str. 239 sl.

³ Peter Baldauf: *Graz im Jahre 1848*. Štajerski deželni arhiv (StLA), Zbirka rokopisov 470.

⁴ StLA, Zbirka 1848, št. 608.

Vsi so v teh tednih skrbeli le za zagotavljanje »enotnosti revolucije« in ohranjanje miru in reda, ki pa sta bila precej skaljena že v začetku aprila, ko je prišlo do pekovskih neredov in izgrediv proti mitnicam, ki so bile osovražene zaradi pobiranja davka na živila (užitnina). Kasneje je bilo mogoče zaslediti določeno senzibilnost glede socialnih vprašanj, čeprav je bilo znižanje cen za navadni kruh in meso, kot tudi delno zmanjšanje ali odprava užitnine lahko dosežena le kratkoročno. V politični diskusiji je prevladovalo takoiimenovano »ustavno vprašanje«; predvsem interpretacija »čarobne formule svobode tiska in konstitucije« je zaposlovala vodilne ume revolucije v Gradcu, še posebej v volilnem gibanju od srede aprila do junija 1848, v katerem naj bi se odločilo o volitvah v Frankfurtški parlament, državni in deželni zbor.

V zunanjepolitični diskusiji se poleg »nemškega vprašanja« v središču zanimanja takrat še ni nahajala Ogrska, temveč italijanska vojna. Prenekateri so se namreč zamislili nad tem, kako se lahko sredi »pomladi narodov« bije vojna proti narodu, ki se zoperstavlja tujemu gospostvu. Po drugi strani ni bilo dvoma, da bo c. kr. vojska, ki so jo pregnali iz Milana, naredila prav vse, da bi zopet zasedla stare pozicije. Neredki so se opredelili proti vojni v Italiji, med njimi Franz Schuselka, ki je z nekim svojim prispevkom sprožil cel plaz pro in kontra.⁵ V času, v katerem »razpadajo samovoljne ... državne povezave kongresnih umetnikov« in se pričenjajo oblikovati suvereni narodi, vidi v svobodni prepustitvi Lombardije-Benečije edino možnost za nadaljevanje začete poti svobode. Podjarmljevalna vojna v vsakem pogledu bolj škodi kot izguba province.

Kljub mnogim ugovorom v aprilu ni mogoče prezreti vojnega navdušenja. Z Dunaja je bilo sporočeno, da so se neštete »prostovoljne skupine proletarcev« priglasile v Italijo, ki jih je primamilo predvsem dnevno plačilo 20 krajcarjev in 10 guldnov takojšnjega plačila. S takšnim novačenjem so upali, da se bodo med drugim lahko znebili tudi »nekaj tisoč nevarnih razvnetih glav.«⁶

16. aprila je v Gradec prispela tirolska študentska četa, ki je štela 100 mož in jo je vodil Adolf Pichler. Želela je »s silo odvrniti vsak napad Italije na nemško domovino.«⁷ »Tirolski prostovoljci« z Dunaja so bili v Gradcu navdušeno sprejeti in velikodušno obdarovani. Takšno ozračje se je nadaljevalo še nekaj tednov, kar je guvernerja Štajerske Konstantina grofa Wickenburga privedlo do tega, da je ustanovil lastni »Štajerski strelski prostovoljni korpus« za Italijo, kar naj bi pričalo o tem, »da vsak prebivalec Štajerske z lastnino in krvjo jamči, ko ga ... pokliče njegova čast.«⁸

Nemudoma so med prebivalstvom mesta pričeli zbirati denar za opremo in plačilo ter novačiti. Moštvo prostovoljnih strelcev je julija že štelo 1500 mož; v začetku avgusta so v Italijo poslali prve oddelke. Vendar pa je v začetku julija zaradi napovedanega rekrutiranja v Gradcu prišlo do močnih nemirov, ki so tako kot pogoste dezertacije iz polkov, ki so bili nameščeni v Italiji, in vojaška naveličanost prostovoljcev vidno manjšali navdušenje. Nekateri izmed prostovoljnih strelcev so bili v oktobru tudi prvi pripravljeni prihiteti na pomoč Dunajski revoluciji.

Marčno gibanje leta 1848 je privedlo tudi nove stopnje v razvoju južnoslovanskih narodov: če so bili doslej usmerjeni bolj narodno-romantično, je zdaj prišel čas za formuliranje natančnejših političnih predstav o ciljih in za predstavitev programskih koncepcij: »Gorje nam, če bi nas leto 1848 presenetilo v takšni nezavednosti in apatiji, za vselej bi propadli! Strašni tok bi nas brez sledi pokopal, in zgodovina bi preko nas prešla ... k dnevnemu redu.«⁹

Tako je Ljudevitu Gaju uspelo, da je organiziral prvo hrvaško delegacijo s seznamom 30 zahtev, ki je na poti na Dunaj 27. marca prispela v Gradec, kjer je bila nadvse prisrčno sprejeta.

Še bolj kot Hrvati, so za ohranitev svoje narodne identitete trepetali Slovenci. »V interesu svojega naroda in samostojne Avstrije« je bilo 16. aprila v Gradcu ustanovljeno društvo »Slovenja.«¹⁰ Pred tem je v Gradcu obstajalo že kulturno društvo »Societas Slovenica« (1810),

⁵ »Das Vaterland in Gefahr,« povzeto iz Wiener Zeitung, Grazer Zeitung (GZ), priloga 8, 5.4.1848.

⁶ GZ 55, 6.4. in GZ 61, 17.4.1848.

⁷ Adolf Pichler: Das Sturmjahr. Erinnerungen aus den März- und Oktobertagen 1848. Berlin 1903, str. 38.

⁸ Poziv z dne 28.5., StLA, zbirka 1848, št. 524.

⁹ Društvo Slovenja, Gradec, »Aufruf an unsere Nation,« 18.2.1866, StLA, Zbirka rokopisov 778/1.

»Illyrischer Klub« (1827) in »Slowenischer Verein« (1838).¹¹ Kmalu po ustanovitvi društva »Slovenja« je njegov predsedujoči, dr. Jožef Muršec, s serijo člankov pod naslovom »Delna osvetlitev težavnih jezikovnih in s tem povezanih življenjskih okoliščin Slovencev« zbudil veliko pozornosti.¹² Tu v prvi vrsti obsoja raznarodovanje Slovencev, ki poteka predvsem prek šolskega sistema, in v okviru samostojne Avstrije zahteva administrativno združitev področij, ki jih naseljujejo Slovenci v okviru samostojne Avstrije.

V peticiji notranjeavstrijskih Slovencev, naslovljeni na cesarja, so 16.4. zahtevali, naj

1. se politično razkosani narod Slovencev v gubernijah Ljubljana, Gradec in Trst združi v kraljevino »Slovenijo« z lastnim deželnim zborom;

2. se slovenski jezik uvede v šole in urade ter

3. Slovencev ne priključijo Nemški Zvezi¹³

Za politiko Slovencev v aprilu in maju je bil značilen predvsem upor proti volitvam v nemško narodno skupščino v Frankfurtu: »Vsi želimo ostati združeni pod svojim ustavnim in presvetlim cesarjem ter nočemo ničesar slišati o Nemški Zvezi, ki bi uničila enotnost Avstrije, oslabilo državo, razpustila dosedanje povezanost slovanskih narodov in s tem ogrozila njihovo narodnost.«¹⁴

Ko je že s skoraj vsake stavbe v Gradcu plapolala nemška zastava, so se od aprila dalje vse pogostejše pojavljale tudi črno-rumene zastave z modro-belo-rdečimi trakovi. Agitatorji za enotno Nemčijo so v tem videli »jasno izdajstvo nove domovine« in več kot enkrat je prišlo do močnih sporov med nacionalisti obeh taborov. »Nemci« so v slovanski majorizaciji Avstrije videli nevarnost, da bi avstrijski Slovani lahko sklenili zvezo s svojimi »narodnostnimi tovariši« v Rusiji. Zato naj bi Avstrija potrebovala »nov kitajski zid nemške zvezne države.« Le »zaradi težko dosežene svobode« izobešajo nemške zastave. Nasprotno so Slovenci na Štajerskem trdili, »da spadamo k ustavnemu cesarstvu Avstriji, da želimo, da se prizna in ohranja njegova suverenost in integriteta v srčno prijateljski povezavi z Nemčijo, hočemo pa, da se obstoj našega naroda upošteva in ohranja ...«¹⁵

Najostreje se je spor pokazal na univerzi. Tam so se slovenski študentje uprli, da bi še naprej služili nemški zastavi in značkam. Hoteli so nositi svoje barve, pri čemer jih je obisk slovenskih odposlancev z Dunaja 9. maja še podprl. Da bi preprečili razpad študentskih prostovoljnih korpusov, je posredovala skupina meščanov, ki je obema stranema predlagala »dobrohotno poravnavo« in odločila naj se gre posebna delegacija na Dunaj pozanimat, »kako so tam preprečili spor med narodnostmi.«¹⁶ Medtem naj bi nekakšen odbor za spravo rešil spor glede zastav. Po dolgotrajnih pogajanjih so uspeli priti do kompromisa, ki je predvideval, da bodo Slovenci pripravljeni služiti nemški zastavi kot univerzitetni zastavi, če jim bo dovoljeno nošenje slovenskih oznak. »Le skrajneži obeh strani so ugovarjali proti takšnemu sklepu in izjavili, da bodo v tem primeru izstopili iz korpusa.«¹⁷

15. maja so dejansko vsi Slovani izstopili iz študentskih prostovoljnih korpusov in so – tudi le za kratek čas – s svojimi barvami vstopili v narodno gardo. Zaradi trenj je dosednji komandant legije Haltmeier odstopil s svojega položaja. S tem je bil narodnostni spor v Gradcu začasno zaključen.

¹⁰ Glede zgodovine društva prim. StLA, Zbirka rokopisov 778/2, kot tudi Joseph Apih: Die Slovenen und die Märzbevegung von 1848. V: Österreichisches Jahrbuch 14. Dunaj 1890, str. 78–106. Slovensko dejavnost v Gradcu je obsežno opisal Stane Granda, Graška Slovenija v letu 1848, Zgodovinski časopis 28, 1974, str. 45–84.

¹¹ Pregled organiziranja Slovencev v Gradcu podaja Walter Lukan v geslu »Gradec« v Enciklopediji Slovenije, zv. 3., 1989.

¹² GZ, št. 61–66.

¹³ prim. StLA, Zbirka rokopisov 778/7 in GZ, Posebna izdaja 17, 28.4.

¹⁴ »An unsere slowenischen Brüder!«, priloga GZ 88, 3.6.

¹⁵ »Veroizpoved štajerskih Slovencev«, citirano po F.Gatti, str. 152 sl.

¹⁶ »Aufruf an die akademische Legion«, 10.5., StLA 1848, št. 660.

¹⁷ GZ, izredna izdaja 23, 12.5.

Ta spor pa vendarle predstavlja le eno izmed platí majskih dogodkov. Dinamika Dunajske revolucije od viharne peticije 15. maja dalje je sprožila hud spor z vlado in po eni strani pospešila radikalizacijo demokratov, študentov in delavcev, po drugi strani pa iz revolucionarnega gibanja nedvomno izločila precejšen del malomeščanov. V Gradcu je bilo po Majski revoluciji mogoče opaziti streznitev, ki je jasno vplivala na volitve in njihov izid. Razkola pogosto citirane »enotnosti revolucije« ni bilo mogoče prezreti.

V osmih tednih od srede maja do srede julija pa je bilo v nasprotju z Dunajem nadoknadenega marsikaj bistvenega v politični izobrazbi in revolucionarnih uredbah: v tem času je bila ustanovljena večina časopisov, nastajala so politična združenja in v javno diskusijo so pričeli prodirati novi pojmi, kot naprimer demokracija in republika.

Če je bilo še v prvih dneh Majske revolucije mogoče govoriti o določeni podobnosti v pojavu revolucije na Dunaju in v Gradcu, pa je v maju, kot posledica tega, da je dvor pobegnil iz rezidence, provinca pričela trgati popkovino, ki jo je povezovala z Dunajem, in ubirati druga pota. Pričakovani šokantni učinek cesarjevega bega ni izostal. Povsod so burno razpravljali o vzrokih in posledicah le-tega, pri čemer se je izkazalo, da je bila lojalnost do cesarja nedvomna neovrgljiva konstituenta Dunajske revolucije, ki se ji niso mogli odreči niti najnaprednejši krogi, če niso hoteli biti povsem ločeni od zaledja.

Provinca se je pričela spet kazati kot »zavetje miru in zasanjanosti,« daleč od političnih viharjev Dunaja, kjer so ure pač drugače bile. Ta vtis je bil vendarle lahko le površen, če si predočimo, da je v zgodnjem poletju v Gradcu komaj kak dan potekel brez razburjanja, uporov in neredov. Kot večji dogodek naj tu omenimo le praznik pobratenja 11. junija, na katerega je z Dunaja pripotovalo prek 1100 študentov in pripadnikov garde in čigar simbolična moč je bistveno vplivala na pripravljenost – predvsem študentov, da so šli oktobra na Dunaj.

Dogodek, ki bolj kot vse drugo kaže rastoči pomen madžarsko-hrvaškega spora in razkol na dva nasprotujoča si tabora v Gradcu, je bil obisk hrvaškega bana barona Jelačića dne 1. avgusta. Obisk bana, ki je prihajal s pogovora o hrvaških zahtevah na madžarskem ministrstvu na Dunaju, je spodbudil mestne oblasti k podobnim »vojaško-slovanskim demonstracijam« kot na Dunaju: »general narodne garde Pürker ... je izdal dnevni ukaz, naj vse garde zvečer pri serenadi pričakajo Jelačića. Zbrale so se 3 čete; prišlo je ... le 5–6 meščanov in nihče od študentov. Tisti, ki so se nahajali v množici, so večinoma nosili cilindre ali pa so bili celo preoblečeni v proletarce.« Ko je ban v svojem govoru pričel govoriti o »veliki in močni Avstriji,« so se »rumeno-črni oficirji in birokrati povzpeli ... na balkon in mahali s klobuki. Čeprav je z balkona tudi njemu pod nos molela nemška zastava, niti zloga o Nemčiji.«¹⁸

Protidemonstracije prisotnih Madžarov in Demokratskega združenja je preprečila številčno močno prisotna narodna garda. Demokratični tisk je v besnih člankih pisal proti temu pojavu »vojaške kontrarevolucije in avstroslovanskega reakcionarnega konzervatizma,« a tudi nasprotna stran ni ostajala mirna in je udarjala nazaj z divjimi napadi proti Judom in republikancem na Dunaju, proti tujim podpihovalcem in »vse bolj nesramnim delavcem.« Zvesti cesarju so avgusta imeli vse razloge za praznovanje: Radetzky je 6. avgusta vkorakal v Milan in vrnitev cesarja na Dunaj je bila sprejeta z velikim olajšanjem in zadovoljstvom. Vest »Cesar se je vrnil na Dunaj« lahko logično povežemo z naslednjo izjavo: »Nam te besede pomenijo isto kot: domovina je rešena.«¹⁹ To pa je hkrati potrjevalo prepričanje, da je revolucija s tem gotovo dokončno zaključena in da država zdaj lahko pričakuje miren, ustavni razvoj.

Vendar je moralo priti drugače. Zadnji tedni pred izbruhom Dunajske oktobrske revolucije so potekali v znamenju vse večje polarizacije političnih taborov in rastoče skrbi za ohranjanje dosežkov revolucije. Izraz notranjega nemira je bila »skoraj epidemična vročica mačje muzike,« s katero so se lotili mnogih osebnosti, ki so veljale za reakcionarne.

Ko se je na primer vojskovodja grof Nugent na poti iz Italije za nekaj dni pomudil na obisku v Gradcu, je množica ljudstva večkrat poskušala pred njegovim bivališčem prirediti mačjo podoknico. 23. septembra jih je moral razgnati celo cel oddelek konjenice. Mačja glasba naj bi

¹⁸ Pismo, ki ga je pisal Fleckh Stremayerju v Frankfurt, 2.8., StLA, Zbirka rokopisov 1435/21.

¹⁹ GZ 147, 13.8.

bila izvedena, ker je bil Nugent znan po svoji podpori banu in ga je domnevno podpiral tudi vojaško.²⁰ 5.10. je Jelačić v okrožnici med drugim pozival tudi Nugenta, naj mu pošlje vse čete, ki jih lahko pogreši, kar je ta obljubil. Nadalje je znano, da mu je poročnik Burić v sredi septembra iz Gradca poslal plašče in čevlje ter se zanj pogajal s proizvajalci municije.²¹

Zanimanje za madžarsko vprašanje je v zadnjih tednih pred 6. oktobrom stalno naraščalo. Če je šlo v prvih fazah revolucije za to, da bi spor zadržali onstran štajerskih meja ali za bolj teoretično obravnavanje vprašanj mednarodnega prava, pa je po Jelačičevem prestopu Drave 11. septembra tudi v Gradcu prišlo do oblikovanja front, ki je spor med naprednimi in konservativnimi tokovi le poglobljalo. Kdor je bil naklonjen Madžarom, je bil hkrati demokrat in za nemško enotnost; kdor je bil naklonjen Slovanom, je večinoma brez razlikovanja obveljal za črno-rumenega reakcionarja.

V oklicu seje Demokratskega združenja 8. septembra je bilo napovedano obravnavanje madžarskega vprašanja. V diskusiji so pripadniki Združenja izrazili zaskrbljenost spričo dejstva, da je državni zbor dne 6. septembra odpovedal sodelovanje madžarske delegacije. Demokrati so hoteli Madžarom pokazati toplo naklonjenost prebivalcev Gradca vsaj s spontano organiziranim sprevedom z baklami: »Bil je to spreved več stotih, ki se je napotil proti vojašnici tukaj nastanjenih huzarjev, jim z navdušenimi govori izpričal svojo bratsko sočutje in jih pozval, naj v skladu s svojo nekdanjo prisego, da bi za svojo kraljico celo umrli, tudi zdaj ... zavihtijo meč za svobodo.«²²

Poleg hrupnih nočnih podoknic je »tisti soparni in pritiskajoči mir« (Gatti) in temu sledeči vihar napovedovala predvsem dezertacija dela Alexandrovih huzarjev, ki so bili nastanjeni v konjeniški vojašnici St. Leonhard, 28. septembra je mesto zapustilo preko sto mož v polni bojni opremi in z orožjem: v sebi so verjetno gojili namero, ki so jo zbudili in spodbujali tuji vplivi, namreč, da se pridružijo madžarskim enotam.²³ Njihov vodja je bil korporal Skarinsky, ki je bil baje član graškega Demokratskega združenja. Na zasedanju združenja 29. je bila dezertacija, ki »izhaja iz duha svobode in demokracije,« sicer toplo pozdravljena, istočasno pa so odklonili in zanimali odgovornost zanje in zanikali, da bi bil korporal kdajkoli član združenja.²⁴

Čim je bila vest o Dunajski oktobrski revoluciji 7.10. ob 10. uri dopoldne splošno razglašena, se je mesto znašlo v vihanem gibanju: zapel je alarmni boben, Avla in Demokratsko združenje sta se proglasila za stalni ustanovi, za 12. uro je bilo sklicano ljudsko zborovanje. Demokratsko združenje je zdaj prevzelo pobudo. Okrepljeno s člani delavskega in meščanskega združenja je izoblikovalo poziv deželnemu prebivalstvu, naj gre na Dunaj, da bi »dobro stvar privedli do srečnega konca.« Dunaj je bil središče, kjer se je odločala usoda revolucije. Toda: »Boriti se morate za svoje pravice, sicer vam bo zopet vzeto vse, kar vam je bilo doslej dano!«²⁵

Nemudoma je bila h guvernerju poslana deputacija, ki je od tega zahtevala pooblastilo za sklic deželne brambe. Wickenburg je imel polne roke dela z objavljanjem pomirjujočih obvestil in ni niti pomislil na to, da bi zagovarjal nabor deželne brambe. Kmalu za tem se je nekaj članov Demokratskega združenja pod vodstvom upokojenega stotnika Ferdinanda Eisenbacha, zdaj že prepričanih o tem, da lahko kaj dosežejo tudi brez uradnega dovoljenja, podalo na ulico in se napotilo v smeri proti železniški postaji z namenom, da za Dunajsko revolucijo pridobijo čim več odločenih za boj in se še istega večera z vlakom odpravijo na Dunaj.²⁶ Nekaj študentov se je takoj z navdušenjem pridružilo. Ko se je vlaku hotelo priključiti več gardistov, jih je vrhovni poveljujoči, Pürker, zadržal. Graški legionarji so v samem začetku več pričakovali od prostovoljcev iz vrst strelskega bataljona, ki je bil nameščen v Kolizeju blizu železniške postaje. Ti so obljubili, da se bodo priključili oboroženi četi za pomoč Dunaju, če bo prišlo do njenega oblikovanja. Ko pa na

²⁰ prim. Ferdinand Gatti: Dogodki leta 1848 na Štajerskem, Graz 1850, str. 241.

²¹ prim. Ferdinand Hauptmann: Jellacic's Kriegszug nach Ungarn 1848. Graz 1975, zvezek 1, str. 39 in 107.

²² »Constitution« št. 153, 26.9.

²³ GZ 194, 29.9.; prim. tudi StLA, št. 3990.

²⁴ Protokol zasedanja demokratičnega združenja z dne 29.9., StLA, Zbirka rokopisov, št. 470.

²⁵ »Liebe Landleute!«, 7.10., StLA, Zbirka 1848, št. 996.

²⁶ prim. GZ 203, 8.10.

dogovorjenem mestu pred Kolizejem ni bilo na spregled nikogar razen nekaj oficirjev, so se napotili naprej. Šele tik pred odhodom vlaka ob 6. uri zvečer je vendarle prišlo še nekaj strelskih prostovoljcev. Ti prvi prostovoljci, kakih 50 do 60 moških, so naslednjega dne nemoteno prispeli na Dunaj, kjer so se podredili ukazom državnega zbora.²⁷

Demokratsko združenje, gonilna sila graškega oktobrskega gibanja, je vztrajalo pri konceptu deželne brambe za Dunaj, saj so lahko z gotovostjo predvidevali, da se je Jelačić odvrnil od Pešte in se usmeril proti Dunaju. Zjutraj 8. oktobra je bil v visoki nakladi razobešen sledeči plakat Demokratskega združenja:

»Nevarnost je preteča. Jelačić, ki ga plačuje dvorna klika in ki ste ga videli tukaj v dvorni loži gledališča, je na pohodu proti Dunaju, da bi pomoril in oropal svobodomiselnih Dunajčanov!

Svoboda ali suženjstvo! Izbirajte!

...

Štajerci! Ob naših pobratenjih ste Dunajčanom obljubili, da jim boste v primeru stiske prihiteli na pomoč! Spomnite se svoje besede, ne gre le za to, da bi pomagali Dunajčanom, temveč še v večji meri samim sebi! Na Dunaju se bo namreč odločilo, ali lahko ostanemo svobodni ljudje ali pa bomo spet postali sužnji!«²⁸

Oblasti so se nemudoma odzvale. »Zbiranje ljudstva« je zbudilo njihovo pozornost in guverner je zapovedal takojšnje zaplenbo še v tiskarni nahajajočih se plakatov ter uničenje že razobešenih. V teku dopoldneva je ponovno prišlo do izgrediv, ko so razjarjeni meščani hoteli potrgati plakate in so jim revolucionarno usmerjeni to preprečevali.

Medtem pa je agitacija med strelskimi prostovoljci pokazala prve uspehe. Dopoldne se je odbor prostovoljcev podal na univerzo, da bi prosili študente za nasvet, ali naj ugodijo zahtevi, da gredo na Dunaj, ali ne. Da so se strelski prostovoljci obrnili na študente kot politično avtoriteto, od marčnih dni dalje ni bilo nič nenavadnega, nasprotno pa je toliko bolj nepričakovan odgovor predstavnika Akademске legije. Profesor Franz Steiner je poudaril, da si univerza ne domišlja, da bi imela pravico vplivati nanje in jim je zato »s pohvale vredno preudarnostjo« svetoval, da naj ničesar ne storijo brez izrecnega ukaza svojega komandanta.²⁹

Mnenje študentskega odbora z dne 9.10. je pojasnilo držo Akademске legije. Na nekem sestanku so sprejeli sklep, da se ne bodo povezovali niti z Demokratskim združenjem, niti s katero drugo politično silo. Hoteli so namreč spadati pod ukazno pristojnost državnega zbora, saj je ta po odsotnosti višje oblasti dejansko predstavljal najvišjo, zakonsko osnovano oblast. »Zato je 8. zvečer deputacija kakih 20 študentov odšla na Dunaj z razlago, ki jo kratko povzema izjava, da želijo vsi graški študenti glede na sedanji položaj upoštevati neposredna navodila državnega zbora na Dunaju.«³⁰

Popoldne je kakih 30 strelskih prostovoljcev z vso opremo odšlo iz Kolizeja proti artilerijski vojašnici na trgu Lendplatz, da bi tam pozvali svoje tovariše, naj gredo z njimi na Dunaj. Spremljala jih je množica ljudstva, ki je njihov namen kar naprej pozdravljala z vzkliki »Hoch!« in »Vivat!« Vendar pa so vojaki v vojašnici prihod napačno razumeli: nenadoma je bil razglašen alarm in na povelje dežurnega oficirja je bil izveden izhod z izproženimi bajoneti. Pri tem je bilo ranjenih nekaj civilistov. Ko je na železniško postajo končno prispelo kakih 30 prostovoljcev in 20 študentov, je razjarjena množica ljudi »med žvižgi in kriki« zahtevala, naj jim izročijo oficirja, ki je vodil izhod iz vojašnice. Da so uspeli razgnati množico, sta bili potrebni dve četi narodne garde in osebno posredovanje generala Pürkerja.³¹

To so bili dogodki 7. in 8. oktobra v Gradcu. Problem naslednjih dveh, sorazmerno mirnih dni je bil v tem, da Gradca ni dosegla skoraj nobena zanesljiva novica z Dunaja. Šele 10. oktobra zvečer so ljudje izvedeli za resnost položaja in predvsem za Dunaj. Spet se je Demokratsko

²⁷ prim. Gatti, pravtam, str. 252.

²⁸ »Bratje!«, 8.10., StLA, zbirka 1848, št. 799.

²⁹ GZ 204, 9.10.

³⁰ »Bratje!«, 9.10., StLA, zbirka 1848, št. 679.

³¹ prim. GZ 204, 9.10. in »Schnellpost« št. 116, 10.10.

združenje odzvalo z zahtevo po sklicu deželne brambe, pri čemer se je tokrat lahko opiralo na poziv osrednjega odbora vseh demokratskih združenj Dunaja z dne 9.10.: »Le deželna bramba nas lahko reši pred Jelačičevo roparsko svojatjo. Vstanite, prebivalci dežele, in rešite čast, svobodo mesta Dunaj! Če je svoboden Dunaj, ste svobodni tudi vi.«³²

Po kratkem posvetu v zgodnjih jutranjih urah 11. oktobra je nekaj oboroženih članov Demokratskega združenja vdrlo v dvorec, da bi od guvernerja ponovno zahtevali, naj nemudoma skliče deželno brambo. Zagrozili so, da ga bodo v primeru odklonitve obesili. Wickenburgova prizadevanja, da bi jih odvrnil od njihovega namena, so bila brezplodna. Ne da bi počakali na guvernerjev dokončni odgovor, so drugi pričeli povsod razobešati plakate s sledečo vsebino:

»Jelačič stoji pred Dunajskimi vrati! Z vseh zvonikov rezidence bijejo plat zvona zaradi ogrožene svobode ... Zato k orožju! Oblast je o tem obveščena, za municijo in oskrbo bo poskrbljeno, železnica nam je na voljo, splošna deželna bramba se že zbira. Več sto mož se je že opredelilo za boj; zasmeh in prezir omahujočim.«³³

V danih okoliščinah, ne da bi lahko računal s podporo mestnega komandanta, ki se je kakor Auersperg hotel umakniti na Dunaj, je moral guverner Wickenburg popustiti in je s topovskimi strelji in zvonjenjem zvonov prebivalcem mesta »oznanil stisko mesta Dunaja in sklical deželno brambo,« ki pa naj bi po njegovem prepričanju sprva imela le namen, da »zasedbo Semmeringa in področja pri Hartbergu zaščiti provinco pred morebitnim vdorom hrvaške drhali.«³⁴

Takšna razlaga revolucionarjev ni povsem zadovoljila, saj so želeli izvesti mobilizacijo celotne dežele in ne le ob mejah. Zato so si dali še dodatno izstaviti takoiimenovana »zagotovilna pisma« ali »certifikate,« ki so jih pooblaščali, da na podeželju poročajo o situaciji na Dunaju in spodbujajo deželno prebivalstvo k organiziranju deželne brambe za oblegano mesto. Kot se je izkazalo kasneje, okrožne oblasti večinoma niso hotele priznati teh pisem, kakor na primer okrožni glavar Brucka ali poveljnik narodne garde v Leobnu, ki je striktno odklanjal oblikovanje deželne brambe.

Graški demokrati so hoteli organiziranje deželne brambe razširiti tudi na Koroško. Vinzenz von Emperger, eden protagonistov Demokratskega združenja, je v ta namen odpotoval v Celovec. Tam je bilo 16. oktobra ustanovljeno »ljudsko društvo,« ki si je zaman prizadevalo, da bi sestavilo koroški korpus za pomoč Dunaju. Zbrali so lahko le finančno podporo 357 guldnov za dunajske borce.³⁵

Pogosto je sklic deželne brambe propadel tudi zaradi nasprotovanja vaških veličin, največkrat župnika. Poleg tega kmetje po ureditvi odkupnega vprašanja in zakona o odvezi z dne 7. septembra niso imeli več nikakršnega interesa, da bi nadaljevali z revolucijo, še posebej ne v zanje povsem negotovi smeri.

Kako je potekal poizkus, da bi v neki vasi sklicali deželno brambo, si lahko predočimo na podlagi poročila župnika iz Limbuša, nekaj kilometrov zahodno od Maribora. V sam Maribor je popoldne 11. oktobra prispela novica o zaupnih odposlancih, ki naj bi organizirali deželno brambo. Takoj po razglasitvi novice se je 85 pripadnikov narodne garde mesta pričelo premikati v smeri proti Duanju, in se priključilo zadnjim graškim pomožnim enotam. Že v noči od 11. na 12. so bile garde poslane v okoli ležeče vasi, da bi organizirale deželno brambo. V Limbušu sta dva gardista v spremstvu občinskega sodnika zbudila župnika ob enajstih zvečer in ga pozvala, naj takoj zapove zvonjenje cerkvenih zvonov, česar le-ta ni hotel izpolniti, saj se mu ni zdelo tako nujno. Ko je prišlo do ostrega spora med učiteljem, ki je izrazil svojo naklonjenost Jelačiču, in pripadniki narodne garde, in je spor grozil »da bo vse hujši, je (župnik, op. avt.) zaradi prej predloženega uradnega dovoljenja za poziv k zvonjenju za boj, ker vse nasprotovanje ni obrodilo sadu, in ker so že prej v isti noči tudi v Mariboru lep čas povsod zvonili, le moral popustiti, da bi

³² Citirano po Fenner von Fehneberg: Geschichte der Wiener Oktobertage, zvezek I., Leipzig 1849, str. 197.

³³ »Aufruf!«, StLA, zbirka 1848, št. 802.

³⁴ Gatti, pravtam, str. 261.

³⁵ prim. med drugim Franz Wallnöfer: Das Jahr 1848 in Kärnten. Disertacija, Innsbruck 1950, str. 195 sl.

preprečil še večjo nesrečo, saj v zmešnjavi nihče ni vedel, kaj se je pravzaprav pripetilo in kdo ima prav.

Tako so, da bi se znebili teh podžigovalcev nemira, začeli zvoniti. Čim sta oba pripadnika narodne garde odšla – so prenehali zvoniti, zvonjenje pa je trajalo največ pet minut. Zaradi tega zvonjenja so prišli nekateri iz vasi vprašat, ali je kje izbruhnil požar. Ko so slišali, da so na Dunaju nemiri, in da gardisti tako pozivajo ljudi, naj odhitijo Dunaju na pomoč, so prestrašeni vaščani odvrnili: »Hvala Bogu, da ni nobenega požara – na Dunaj naj gredo pa samo gardisti, saj so oboroženi – mi imamo na svojih kmetijah dovolj dela.« In tako so vsi odšli ... nazaj h počitku.

Naslednjega jutra sta spet prišla dva pripadnika narodne garde in ponovno zahtevala splošno zvonjenje na boj. Tokrat pa sta ju župnik in cerkovnik ostro zavrnila, češ da so že ponoči predolgo zvonili, in da so ljudje že obveščeni. Gardista sta potem hotela pri nekaterih hišah pridobiti nekaj posameznikov – a so jih povsod ogorčeno zavrnili, tako da sta se kmalu odpravila proč.³⁶

V Gradcu je narodna garda 11.10. ob 11. uri pričela z razdeljevanjem strelnega orožja iz cesarskega arzenala. Dali so ga vsakomur, ki je bil pripravljen iti na Dunaj, brez navedbe imena ali potrdila. V nekem poročilu deželnemu glavarstvu je vrhovni poveljujoči Pürker sporočil, da je po Wickenburgovih naročilih »iz tukajšnega cesarskega arzenala vzel 614 kosov orožja za oborožene delavce, ki pa so orožje prejeli tudi od Demokratskega združenja.«³⁷

Še med razdeljevanjem orožja je okrog poldneva guvernerja doseglo telegrafsko sporočilo odbora deželnega zbora. To sporočilo, s katerim so ob štirih popoldne seznanili javnost, se je glasilo: »Ker je narodna garda Dunaja že zelo utrujena, bi bila zaželjena podpora narodne garde s Štajerske. Dunaj, 11. oktobra. Kraus.«³⁸ S tem je Wickenburg končno prejel legitimacijo svojih, sicer s strani revolucionarjev izsiljenih navodil. Wickenburg je bil zdaj pomirjen, saj je državni zbor priznal in še ne razpustil cesar; poleg tega ni iz dvornega tabora prejel nobenih ukazov, ki bi nasprotovali »želji« ministra Krausa.

Do tega poziva pravzaprav edinega te vrste – je prišlo šele po dolgih razpravah v državnem zboru, ki je poizkušal vse, da ne bi skrenil s poti obstoječih zakonov. Pisatelj Berthold Auerbach, ki je kot mnogi v tem »legitimizmu« videl šibko točko revolucije, je 18. oktobra zabeležil: »Resnično smešno je, da revolucionarji zahtevajo avtorizirano revolucijo.«³⁹

Boječe vztrajanje pri zakoniti fasadi in nejasnost glede pristojnosti in možnosti parlamentarnih ustanov sta postala usodna, ko je šlo za to, da bi k podpori Dunajske revolucije pozvali Madžare ob Leithi. Tudi obotavljanje pri organiziranju deželne brambe v večjem obsegu je konec koncev Dunajčane pahnilo v brezupen položaj.

Sam Hans Kundlich je 12.10. zamen poizkušal pregovoriti državni zbor, naj izda »zanosno proklamacijo« za sklic deželne brambe. Kakor je znano, se je brez odloka državnega zbora, v zaupanju v svojo avtoriteto osvoboditelja kmetov, 13.10. spustil v tvegano propagiranje deželne brambe v Spodnji in Gornji Avstriji, kar mu je konec koncev spodletelo. Zadnji poizkus je napravil Ernst Violand, ki je 17.10. državnemu zboru predložil poziv, naj skliče deželno brambo, a ga je še pred glasovanjem umaknil, saj je verjetno moral pričakovati, da zanj ne bo dobili večine. Končno je bil 21. sporočen odlok notranjega ministrstva, da državni zbor na noben način ne bo sklical deželne brambe.⁴⁰

V Gradcu se je pozvanjanju k boju razlegalo še popoldne. Istočasno z razglasitvijo Krausovega telegrama se je s posebnim vlakom na Dunaj odpeljalo 200 »pomočnikov in delavcev ter le malo gardistov.« Nato je vrhovno poveljstvo narodne garde skupaj s sporočilom z Dunaja in potrebnimi napotki izdalo dnevno povelje. General Pürker je hotel sam popeljati garde na Dunaj in se takoj nato spet vrniti v Gradec. Na zbirno mesto so najhitreje prišli pripadniki gard iz

³⁶ Gerhard Pferschy: Ein Landsturmaufgebot in Lembach (Limbuš) bei Marburg (Maribor), Oktober 1848, v: Mitteilungen des Stmk. Landesarchivs, 17. nadaljevanje, Graz 1967, str. 91 sl.

³⁷ StLA, Präs. – Akten, št. 5164.

³⁸ Objavil Gatti, a.a.O., str. 263.

³⁹ Berthold Auerbach: Tagebuch aus Wien. Von Latour bis auf Windischgrätz. Breslau 1849, str. 119.

⁴⁰ StLA, Präs. – Akten, št. 5158.

predmestja, tako da je ob šestih z večernim vlakom odšlo že okrog 150 gardistov. Naslednjega jutra, 12.10. je sledilo še 40 gardistov in 80 študentov pod Pürkerjevim vodstvom. V Schottwieniu naj bi se vsi vlaki združili.⁴¹ Zvečer je proti Dunaju odšlo še 20 članov meščanske enote, ki naj bi poročali o položaju na Dunaju ter posredovali naročila državnega zbora, kot tudi 20 pripadnikov delavskega združenja, s čimer lahko prispevek Gradca ocenimo na kakšnih 600 prostovoljcev.

Na meje revolucije so zadeli ob vprašanju po politični upravičenosti in možnosti uveljavitve deželne brambe na deželi, kakor tudi ob vprašanju legitimnosti, v katero je bil v enaki meri ujet državni zbor, kot tudi deželne oblasti ali revolucionarni uporniki. Spontana pripravljenost delavcev, študentov in meščanov, ki so bili organizirani v narodnih gardah, da gredo kot oboroženi prostovoljci na Dunaj, nas ne sme preslepiti, saj je bila politična simbolna vrednost tega dejanja mnogo večja od vojaškega učinka. V tej zvezi pa vendarle ne smemo pozabiti, da so za to (simbolično) dejanje revolucionarne solidarnosti obstajali zgodovinski vzgledi. Spomnimo se samo pohoda 500 prostovoljcev iz Marseilla v Pariz med 2. in 30. julijem 1792, ki Pariza niso hoteli zapustiti, dokler niso patriotični ministri, ki jih je Ludvik XVI. odstavil 13. junija 1792, spet postavljeni na svoja mesta in »aristokrati, prevaranti in sovražniki ljudstva« preganjeni. Med tem pohodom je namreč tudi nastala »Marseillaise.«⁴²

Naj ob tem spomnimo še na nek drug pojav, na pomožne enote za narodno osvobodilne boje od leta 1820 dalje v Španiji, Italiji, Grčiji vse do Poljske, ki so se kot del politične javnosti, ki je obstajala od Francoske revolucije dalje, manifestirale v brošurah, združenjih za pomoč, nabirkah denarja in tudi v oblikovanju legij. Poljske osvobodilne legije so po tretji delitvi Poljske v letu 1795 in še posebej po letu 1830 postale prava legenda.

Na podlagi pojma »barikadni mit«,⁴³ ki ga uporablja Langewiesche, bi lahko z določeno upravičenostjo govorili tudi o »mitu prostovoljskih enot« ali »mitu osvobodilnih legij,« ki je revolucionarjem iz leta 1848 pri poizkusu, da bi vzpostavili nekakšno revolucionarno protioblast, priznal tolikšno mero političnega, kot tudi vojaškega vpliva in učinkovitost, ki je nikakor niso imeli ali sploh mogli imeti. Kljub temu ne smemo prezreti, da so se v pripravljenosti za oblikovanje prebivalstva, da oblikujejo prostovoljne enote, ohranjali upi in politične predstave mnogih revolucionarjev, ki segajo daleč naprej v njihovo prihodnost in našo sedanost.

Meje revolucije iz leta 1848 so postale jasne tudi spričo boječe zadržanosti deželnih oblasti ali vrhovnega poveljstva narodnih gard, ko je šlo za to, da pripomorejo k podpori Dunajske revolucije. Gornjeavstrijsko deželno predsedstvo je 15.10. izdalo naslednji poziv: »Razširjajo se zavajajoče govorice, strah vseh vrst, da bi še naprej podžigali nemir in tudi tu privedli do skrenitve z zakonite poti. Ne zaupajte tem anarhističnim težnjam, ohranite svoj zdravi občutek za pravico, zakon in svojega ustavnega cesarja ... Gotovo se bo držal tega, kar je obljubil svojim ljudstvom.«⁴⁴

Kljub temu opozorilo je oktobra 1848 hotelo 40 študentov in dva profesorja iz Salzburga ter vsega skupaj 237 mož iz Linza oditi na Dunaj. Tako so 16. oktobra 1848 z ladjo med velikim odobravanjem prebivalstva krenili na potovanje po toku Donave navzdol. Vendar je bil zaradi izdajstva s strani vrhovnega poveljujočega gornjeavstrijske narodne garde most pri mestu Stein že zaseden z vojsko. Prostovoljska enota pa je bila opozorjena in je pri Melku zapustila ladjo, da bi preko Pöchlama in skozi Wienerwald prispela na Dunaj.⁴⁵

Ta primer prostovoljcev iz Salzburga in Gornje Avstrije zopet kaže na usodo graških legij in na nadaljnjo »mejo« revolucije v oktobru 1848, namreč sklenjena obroča, ki so ga okrog Dunaja oblikovale cesarsko kraljeve enote.

⁴¹ prim. GZ 207, 12.10. in dnevna povelja narodne garde, StLA, dokumenti iz 1848, fascikel IV.

⁴² prim. ob tem med drugim Walter Markov – Albert Soboul: 1789, die große Revolution der Franzosen, Köln 1989, str. 172.

⁴³ Dieter Langewiesche: Die Rolle des Militärs in den europäischen Revolutionen von 1848/49. V: W. Bachofer – H. Fischer (izd.): Ungarn – Deutschland. Studien zur Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. München 1983, str. 273–288.

⁴⁴ citirano po Franz Spatenka: Salzburg im Revolutionsjahr 1848. Salzburg 1991 (Salzburg Archiv 111), str. 147.

⁴⁵ prim. ob tem Hans Bednar: Das Jahr 1848 in Oberösterreich; disertacija, Wien 1936, str. 182 sl.

10. oktobra je bil Joseph Freiherr von Härdtl iz Jelačičevega štaba pooblaščen, da v kraju Wiener Neustadt oboroženim enotam prepreči prodiranje proti Dunaju, kar je kljub vsemu zbudilo določeno zaskrbljenost. Cesarska vojska in Jelačič sta bila v teh dneh obveščena, da je s Štajerske mogoče pričakovati deželno brambo v precejšnjem številu. Dunajski mestni komandant Auersperg je v Baden in Wiener Neustadt poslal svoj polk in dal zasesti železniške postaje, ustaviti železniški promet od Mödlinga dalje in prekiniti telegraf. Poleg tega naj bi med Atzgersdorfom in Altmannsdorfom uničili še tirnice. V okoli ležečih krajih so morali prerezati vrvi v zvonikih, da bi preprečili kakršnokoli zvonjenje kot poziv k boju.⁴⁶

Dne 14. oktobra je guvernerja Wickenburga dosegel telegram iz Auerspergerjevega glavnega stana, ki je potrjeval zgoraj omenjene ukrepe in je hkrati govoril tudi o nezaslišanosti dejstva, da organizirajo deželno brambo za uporni Dunaj: »Takšnim govoricam skoraj nisem mogel verjeti, moramo pa zdaj vseeno poskrbeti, da na podlagi kakršnekoli zmote ne bi mogli priti do takšnega razvoja dogodkov.«⁴⁷

Ko je 12. oktobra glavnina graške legije pod Pürkerjevim vodstvom pripela v Wiener Neustadt, so železnico pri Mödlingu že v celoti zasedle hrvaške čete. Pürker si je za ta pohod, baje zaradi krinke, nadel uniformo c.kr. generala. Že zgolj zaradi tega je med delavci in študenti že od samega začetka zbujal določeno nezaupanje, ki se je še okrepilo spricho njegovega kasnejšega ravnanja. Municijo za prostovoljce iz Gradca, ki naj bi jo razdelili v kraju Mürrzuschlag, so poslali naprej v Gloggnitz, saj se je v Mürrzuschlagu zbralo skoraj tisoč delavcev, ki so čakali na nadaljnji prevoz z vozovi čez Semmering. Pürker je vztrajno odklanjal, da bi oborožili te delavce ali jih vzeli s seboj. Od Schottwiena, kjer so se graške garde združile z delavci, ki so krenili na pot dan prej in so bili zdaj okrepljeni s stotinami železniških delavcev s Semmeringa, so šli z vlakom naprej v Wiener Neustadt. Tam so izvedeli, da je proga od Mödlinga dalje zasedena. Pürker se je šel posvetovati z železniškimi delavci. Ko je to trajalo vedno dlje, so se med čakajočimi oglasili glasovi, ki so domnevali izdajo in predajo vojski. Po burnih nastopih in prigovarjanju študentov in pripadnikov garde, se je Pürker končno odločil, da se bo »z vlakom, ki šteje 12 vagonov, na slepo srečo odpeljal do Mödlinga.«

Tam se je potrdila domneva, da se nekaj sto metrov dalje že začenjajo prve linije Hrvatov. Medtem, ko so se študenti in pripadniki garde zbirali, da bi počakali na nadaljnje ukaze, so delavci brez oklevanja kar preko polj krenili proti Dunaju. Pürkerja medtem ni bilo več na spregled. Zdaj se je preostanek Gradčanov odločil, da bodo ponoči po drugi poti preko Brühla prišli na Dunaj. Nekaj prebivalcev Mödlinga je bilo pripravljenih voditi ta pohod do mestnega obzidja. V Brühlu so se jim pridružili štajerski delavci s »svojo neurejeno čredo in v spremstvu žensk s Semmeringa.«

Kmalu nato je do njih prispel jezdec v civilu in povedal, da mu je Pürker naročil, naj graško legijo popelje na Dunaj. Ta jezdec, dr. Hammerschmidt, ki ga je osrednji odbor vseh demokratičnih združenj verjetno že na samem začetku seznanil z organiziranjem deželne brambe višje ob Donavi, se je izkazal kot sijajen vodnik, saj je natanko vedel za vse pozicije vojske. »Po pospešeni hoji kakšnih 8 ur smo preko Petersdorfa, Enzensdorfa, tesno mimo banovega tabora ob 5. zjutraj prispeli do linije pri Mariahilf.«⁴⁸

Kako je sam vrhovni poveljujoči Pürker prišel na Dunaj, ni več mogoče ugotoviti, vsekakor pa je 13. dal telegrafirati v Gradec, da so štajerske garde dobro prispele na Dunaj: »Dunaj je miren ... V Avstriji ni organizirana nobena deželna bramba, zato štajerske priprave zadoščajo ... Delavci bi lahko postali nadležni.«⁴⁹

⁴⁶ prim. Helmuth Gröbinger: *Der Kampf um Wien im Oktober 1848*, Wien 1973, str. 15.

⁴⁷ Auersperg an Wickenburg, StLA, dokument št. 5066.

⁴⁸ Po poročilu očitca Ferdinanda Gattia, ki je kot eden izmed poveljnikov študentov pripadal graški legiji, a.a.O., str. 266 sl.

⁴⁹ GZ 209, 14.10. Glede sprejema na Dunaju prim. »Ursache und Geschichte der Oktoberzeugnisse zu Wien von einem Augenzeugen, Leipzig 1848, str. 80.

Da bi preprečili prodiranje še drugih prostovoljnih enot na Dunaj, je vojska oblikovala takoimenovane prečesovalne enote, ki so imele nalogo, da »čistijo« in varujejo področje izven obročja. Zadnji graški pispevek 12.10., ki so ga sestavljali deli meščanskih enot, delavskega združenja in 85 mariborskih gardistov, je 13. ali 14. prispel v Wiener Neustadt, kjer jim je poveljstvo vojaške postojanke s silo preprečilo nadaljevanje poti. V Dunajskem glasilu »Politischer Studenten-Courier« je bilo o tem mogoče prebrati: »180 prebivalcev Gradca, ki so nam hoteli prihiteti na pomoč, so v bližini Wiener Neustadt prijeli, grozljivo trpinčili, jih kot pse zvezali skupaj in odpeljali v tabor. Nek študent, razpoznaven po svoji oznaki, je bil žrtev gospodov oficirjev, ki so se z nečloveškim besom spravili nadenj.«⁵⁰

Še vedno precejšnje število delavcev iz Mürzzuschlaga in Gloggnitza je zaman poizkušalo prodreti na Dunaj in tako so se morali ukloniti. 18. oktobra so sporočili na Dunaj: »Cesto na Dunaj je od Wiener Neustadt dalje zasedla vojska, zato je nemogoče, da bi prišli na pomoč, pa naj si to še tako želimo.«⁵¹

Prevedla Amalija Mergole

Zusammenfassung

Die Grenzen der Revolution.

Die Revolution von 1848 in der Steiermark, die Slowenen und die Wiener Oktoberrevolution.

Gerhard Pfeisinger

Graz darstellte ein wichtiges Subzentrum der Revolution von 1848 in der Habsburgermonarchie, das alle Phasen der Revolution analog zu Wien durchlief. Das rasche Reagieren auf die Wiener Revolution in den Provinzen war seit den »Märzerrungenschaften« ein Garant für den Erfolg der Revolution in der gesamten Monarchie, eine Beschränkung auf die Hauptstadt wäre für die Ziele der Revolution verhängnisvoll gewesen.

Nach den Turbulenzen der ersten Tage der Märzrevolution, die vor allem aus Übergriffen auf die Jesuiten und aus Schwierigkeiten bei der Auslegung der »allgemeinen Volksbewaffnung« bestanden haben, ging man zur geordneten Organisation des Studenten-Freicorps in Graz (später Akademische Legion) und der Nationalgarde über. An die Spitze des akademischen Corps wurden bekannte Persönlichkeiten des geistigen Lebens gewählt; den Oberbefehl der Nationalgarde übernahmen pensionierte Armeeoffiziere. Nach und nach wurde in 67 Städten und Märkten der Steiermark Nationalgarden aufgestellt.

In der politischen Diskussion dominierte die sogenannte »Verfassungsfrage«, vor allem die Interpretation der »Zauberformel der Preßfreiheit und der Konstitution« beschäftigte die führenden Köpfe der Revolution in Graz. In der außenpolitischen Diskussion stand neben der »deutschen Frage« vorerst nicht Ungarn, sondern der italienische Krieg im Mittelpunkt des Interesses.

Trotz der vielen Einwände war die Kriegsbegeisterung im April nicht zu übersehen. Diese Stimmung hielt noch einige Wochen an, was den Gouverneur der Steiermark, Konstantin Graf Wickenburg, veranlaßte, ein eigenes »Steirisches Schützenfreiwilligen-Corps« für Italien aufzustellen. Sogleich wurde unter den Bürgern der Stadt für die Ausrüstung und Löhnung Geld gesammelt und mit den Werbungen begonnen. Der Mannschaftsstand der Schützenfreiwilligen betrug im Juli bereits 1500 Mann; Anfang August wurden die ersten Abteilungen nach Italien geschickt.

Allerdings war es Anfang Juli wegen einer angekündigten Rekrutierung zu heftigen Unruhen in Graz gekommen, die ebenso wie die häufigen Desertionen bei den in Italien stehenden Regimentern und die Dienstüberdrüssigkeit der Freiwilligen die Begeisterung für den Krieg in Italien merklich senkte. Einige der Schützenfreiwilligen waren dann auch im Oktober als erste bereit, der Wiener Revolution zu Hilfe zu eilen.

Die Märzbewegung des Jahres 1848 leitete auch eine neue Phase in der Entwicklung der südslawische Nationen ein: Waren sie bisher eher national-romantisch orientiert gewesen, so war nunmehr der Zeitpunkt gekommen, genauere politische Zielvorstellungen zu formulieren und programmatische Konzeptionen

⁵⁰ Politischer Studenten-Courier, 17.10. O tem dogodku so poročali tudi drugi dunajski časopisi.

⁵¹ Prav tam, 19.10.

vorzustellen. »Im Interesse ihrer Nation und des selbständigen Österreichs« wurde am 16. April 1848 in Graz der Verein »Slovenja« gegründet. Kurz nach der Gründung des Vereins erschien die Artikelserie »Teilweise Beleuchtung der drückenden Sprach- und damit verknüpften Lebensverhältnisse der Slowenen.« Darin wird die besonders durch das Schulsystem betriebene Entnationalisierung der Slowenen beklagt und erstmals die administrative Vereinigung der von Slowenen bewohnten Gebiete im Rahmen eines selbständigen Österreich gefordert.

Der Widerstand gegen die Wahlen zur deutschen Nationalversammlung in Frankfurt bestimmte im April und Mai die nationale Politik der Slowenen. Als schon von fast jedem Gebäude in Graz die deutsche Fahne wehte, kamen ab April auch nach und nach schwarz-gelbe Fahnen mit blau-weiss-roten Bändern zum Vorschein. Die Agitatoren für die Einheit Deutschlands sahen darin einen »offenen Verrat an dem neuen Vaterlande«, und es kam mehr als einmal zu heftigen Auseinandersetzungen zwischen Nationalisten beider Lager. Die »Deutschen« sahen bei einer slawischen Majorisierung Österreichs die Gefahr, daß die österreichischen Slawen ein Bündnis mit ihren »Stammesgenossen« in Rußland eingehen könnten. Deshalb brauche Österreich eine »neue chinesische Mauer des deutschen Bundesstaates«.

Am schärfsten trat der Konflikt auf der Universität zu Tage. Dort weigerten sich die slowenischen Studenten, weiterhin unter der deutschen Fahne und Kokarde Dienst zu leisten. Am 15. Mai traten alle Slawen aus dem Studenten-Freicorps aus und traten – auch nur für kurze Zeit – mit ihren Farben in die Nationalgarde ein. Infolge der Spannungen legte der bisherige Kommandant der Legion, Haltmeier, sein Amt nieder. Damit fand der Nationalitätenstreit in Graz seinen vorläufigen Abschluss.

War noch in den ersten Tagen der Märzrevolution eine gewisse Gleichförmigkeit in den Erscheinungen der Revolution in Wien und Graz zu verzeichnen, so begann sich im Mai, ausgelöst durch die Flucht des Hofes aus der Residenz, die Provinz von Wien abzunabeln und andere Wege zu gehen. Die Provinz begann, sich wieder als »einen Hort der Ruhe und Beschaulichkeit«, ferab von den politischen Stürmen Wiens, darzustellen, wo die Uhren eben anders zu gehen pflegen. Dieser Eindruck konnte allerdings nur ein oberflächlicher sein, wenn man sich vergegenwärtigt, daß im Frühsommer in Graz kaum ein Tag ohne Aufregungen, Tumulte oder Krawalle verging.

Die letzten Wochen vor dem Ausbruch der Wiener Oktoberrevolution standen im Zeichen einer zunehmenden Polarisierung der politischen Lager und einer wachsenden Besorgnis um die Wahrung der revolutionären Errungenschaften.

Vor allem stieg das Interesse an der »ungarischen Frage« in den letzten Wochen vor dem 6. Oktober ständig. Ging es vorerst noch darum, den Konflikt jenseits der steirischen Grenzen zu halten oder um theoretische Erörterungen völkerrechtlicher Fragen, so kam es nach dem Drauf-Übertritt Jellačić's am 11. September auch in Graz zur Ausbildung von Fronten, die den Konflikt zwischen den fortschrittlichen und konservativen Strömungen nur vertieften. Wer ungarnfreundlich gesinnt war, war zugleich Demokrat und für die deutsche Einheit; wer slawenfreundlich war, galt meist ohne Differenzierung als schwarzgelber Reaktionär.

Sobald die Nachricht von der Wiener Oktoberrevolution in Graz am 7.10. um 10 Uhr vormittags allgemein bekannt gemacht worden war, befand sich die Stadt in stürmischer Bewegung: Die Alarntrommel wurde gerührt, die Aula und der Demokratische Verein erklärten sich für permanent und für 12 Uhr wurde eine Volksversammlung einberufen. Der Demokratische Verein ergriff nun die Initiative. Verstärkt durch Mitglieder des Arbeiter- und Bürgervereins arbeitete er an einem Aufruf an die Landbevölkerung, in dem diese aufgefordert wurde, nach Wien zu ziehen. Noch am selben Abend fuhrn 50 bis 60 kampfbereite Grazer, denen noch einige Hundert folgen sollten, mit dem Zug nach Wien ab, wo sie sich dem Befehl des Reichstages unterstellten. Man kann das Grazer Hilfskontingent insgesamt mit etwa 600 Freiwilligen beziffern.

Wie ein Versuch, den Landsturm in einem Dorf aufzubieten, ausgesehen haben mag, wird anhand eines Berichts eines Pfarrers aus Limbuß/Lembach, einige Kilometer westlich von Maribor/Marburg dargestellt, womit auch eine »Grenze der Revolution« markiert wird. Eine andere Grenze war das sorgsame Festhalten an der gesetzlichen Fassade und die Unklarheit über die Kompetenzen und Möglichkeiten der parlamentarischen Einrichtungen, das dann verhängnisvoll wurde, als es darum ging, die an der Leitha stehenden Ungarn zur Unterstützung der Wiener Revolution zu rufen.

Das Schicksal der Revolution von 1848 in der Habsburgermonarchie war besiegelt, als Mitte Oktober der durch k.k. Truppen errichtete Zernierungsring um Wien geschlossen wurde. Das letzte Grazer Aufgebot vom 12.10., bestehend aus Teilen des Bürgercorps, des Arbeitervereins und den 85 Marburger Garden, kam am 13. oder 14. in Wiener Neustadt an, wo ihnen das Militärstationskommando mit Gewalt die Weiterfahrt verwehrte. Sie wurden »gefangen genommen, furchtbar mißhandelt, wie Hunde zusammengebunden, ins Lager geführt.«